

Mehmet S. Halim GENÇOĞLU

Kafkas Üniversitesi Devlet Konservatuarı
Öğretim Görevlisi (KARS-Türkiye),
Email: mshgencoglu@gmail.com

Aşkın ÇELİK

Kafkas Üniversitesi Devlet Konservatuarı
Öğretim Üyesi (KARS-Türkiye),
Email: a.celik36@hotmail.com

MUSTAFA KEMAL ATATÜRK'ÜN MÛSİKÎ MÂLÛMÂTI

Özet: *Tarihî şahsiyetlerin muhtelif yönlerine dâir bilgilere ulaşmak ve bu bilgileri temellendirmek, umûmîyetle zorluk arz eder. Gerek kaynakların niteliğinin çoğu zaman kişisel fikirlerden ibâret olması gerek kaynak sınırlılığı ve gerekse bu kaynakların doğruluğunu temin etme gerekliliği, bu zorlukları ortaya çıkarmaktadır.*

Türkiye Cumhuriyeti Tarihi'nin baş aktörü olan Gâzî Mustafa Kemal Atatürk, birçok ilim sahasına vâkıf olduğu gibi mûsikîde de istidâd ve kültüre hâiz bir şahsiyetti.

Bu çalışma; Mustafa Kemal Atatürk'ün mûsikî mâlûmâtını, yani mûsikî bilgisi ve kültürünü ortaya koymak amacıyla hazırlanmıştır.

Çalışmada döneme ve konuya ilişkin belge ve eserler taranmış, bunlar sistematik olarak analiz edilip karşılaştırılarak doğrulandıktan sonra çalışmaya dâhil edilmiştir. Dolayısıyla kaynak tarama, analiz ve karşılaştırma yöntemi kullanılan bu çalışmada, târihî şahsiyetler evreninden Mustafa Kemal Atatürk örneklem olarak seçilerek onun mûsikî yönü üzerinde durulmuştur.

Bu çalışma; mûsikî yönü üzerinde pek az durulmuş ve yeterince tatmin edici bilgi verilmemiş olan Gâzî Mustafa Kemal Atatürk'ün mûsikî mâlûmâtını, nispeten somut bilgilerle ortaya koyması bakımından önemlidir.

Anahtar Kelimeler: *Mustafa Kemal Atatürk ve Mûsikî, Atatürk ve Kültür, Mûsikî ve Kültür*

Giriş

Mustafa Kemal Atatürk, bir komutan ve devlet adamı olmasının ötesinde birçok ilim alanında engin bilgiye sahipti. Öyle ki bilim, siyaset, sanat ve kültür adamlarını sıklıkla bir araya toplar, devletin her alanda gelişmesi yönünde yapılacak

çalışmaların nitelikli olması için bu kişilerle istişârelerde bulunurdu. Mustafa Kemal Atatürk’ün bu istişâre toplantılarına katılan büyük ilmî şahsiyetleri dahi bilgi ve kültürüyle aşığı, bu kişilerin Mustafa Kemal Atatürk ile tartışmaya girmede çekindikleri, konuya ilişkin birçok hâtrâta mevcuttur.

Mustafa Kemal Atatürk, çocukluğundan beri üstün çalışma azmi, zekâsı ve yeteneğiyle kültürel alanlarda da kendini yetiştirmekle kalmamış, kültür ve sanat alanındaki birçok şahsiyetle bir arada bulunarak engin bir kültüre de sahip olmuştur.

Atatürk’ün mûsikîdeki bilgi ve kültürünü ifâde eden mâlûmâtı, sanatsal bir birikim mahiyetinden öte devletin sanat politikası ve niteliğini de belirlemede etkili olmuştur.

Bu gün dahi çoğu zaman anlaşılamayan veya isâbetsiz değerlendirmeler yapılan Cumhuriyet Dönemi mûsikî uygulamaları, esâsen, Cumhuriyet’in temel prensibi olan sürekli gelişme anlayışının izdüşümüdür. Nitekim Atatürk’ün 1 Kasım 1934 tarihli TBMM konuşmasının hemen ardından radyolarda Türk Mûsikîsi icrâsının yasaklanması -daha doğrusu Türk Mûsikîsi programlarına ara verilmesi- mûsikînin kültür üzerindeki derin etkisini bilen bir liderin tedbir stratejisinden başka birşey değildir ki bugün müzik otoritelerince sürekli olumsuz eleştiriye uğrayan Türk Sanat Mûsikîsi, Halk Mûsikîsi ve eğlence mûsikîsi türleri, şüphesiz daha teferruatlı bir tedbir uygulamasıyla esas niteliğine kavuşturulmalıdır. Öyle ki Türk Sanat Mûsikîsi, Halk Mûsikîsi vb. gibi esâsen emsâlsiz kıymete hâiz sanatsal türlerimiz, gerek yayın organlarında gerekse profesyonel veya amatör topluluklarca âdi bir eğlence mûsikîsi faaliyetinden öteye geçememektedir.

İşte bu noktadan bakıldığında diğer yeniliklere ilâve olarak Türkiye Cumhuriyeti’ne mûsikî yönünde bir atılımın gerekliliği Mustafa Kemal Atatürk tarafından hemen fark edilmiş ve icâb eden girişimler vakit kaybetmeden yapılmıştı. Mûsikî alanında bugün gösterilemeyen bu dirâyet, Atatürk ve ekibinin, üstün zekâ ve kişiliğe dayanan politikalarının hâlen anlaşılamadığını ve değerlendirilmediğinin tezâhürüdür.

Mustafa Kemal Atatürk’ün Mûsikî Ufku

Bir kişinin mûsikîye bakış açısını, mûsikîdeki vizyonunu, ufkunu etkileyen birtakım olgular mevcuttur. Ailede başlayan kültürel eğitim, kişinin müzik algısında büyük öneme sahiptir. Kişinin okul ve sosyal çevresi de aynı şekilde kültürel mâlûmâtı etkiler.

Mustafa Kemal Atatürk’ün ailesinin medenî ve belli bir kültürel kişiliğe sahip olması, onun sanatsal ve kültürel yönden düşünsel ve duygusal ufkunu olumsuz yönde etkilememiş, aksine bu bakımdan beslenmesini sağlamıştır. Babası Ali Rızâ Bey’in Bektâşî ekolünden olması da onun tabiata ve sanata bakışına kuşkusuz destek olmuştur.

Atatürk'ün askerî okulda tahsil gördüğü dönemde de sürekli kitap okuyarak kendini yetiştirmesi, ilme vâkıf olan hocalarından feyz alması da kültürel altyapısını kuvvetlendirmiştir.

Mustafa Kemal Atatürk, Balkan Türk bölgesi olan Selanik'den İstanbul'a geldiğinde de sanata, kültüre, edebiyata çok ilgi duymuş, meşhur sanatkârları her dâim çevresinde tutmuş, onlara husûsî bir kıymet vermiştir.

1916-1917 yıllarında Diyarbakır'da görevliyken tanıştığı Halk Mûsikîsi sanatçısı Celal Güzelses'i dinlemiş ve takdirlerini ifâde etmek için bir saat armağan etmiştir. Bunun gibi Kemânî Haydar Tatlıyay'a, kendisine daha iyi bir keman alması için bir miktar para vermiştir.

Bunun gibi sayısız örnek, Mustafa Kemal Atatürk'ün mûsikîye ve mûsikîşinâsa ziyadesiyle kıymet verdiğini göstermektedir.

Öte yandan Türk Mûsikîsi'nin en kıymetli eserlerini dinlemesi yanında Batı Mûsikîsi'ni, hatta Ümmügülsüm gibi Arap ve Ortadoğu memleketlerindeki sanatkârları dinleyip takdir etmesi, onun zevkinin ve esas gâyesinin yüksek niteliğe işaret ettiğini göstermektedir.

Meşhur orkestra şefi Veli Lâyık'ın naklettiğine göre Mustafa Kemal Atatürk kendisini çağırması ve seslendirdiği ezgiyi notaya almasını istemişti. Veli Bey, Atatürk'ün mırıldandığı bu eserin Bohem'in büyük aryası olduğunu anlamış, ancak notaya almakta zorluk çekmişti [2, s.398].

Atatürk'ün mûsikî kültürünün dışında mûsikînin teknik bilgisine de vukûfiyeti dikkat çekicidir. Evvelâ şurası önemlidir ki Anıtkabir Kitaplığı'nda bulunan Atatürk'e âit yaklaşık 2500 kitaptan hemen hemen 300'ü, mûsikî ve sanat ile ilgilidir. Atatürk'ün ilmî bilgisi, şüphesiz yoğun okumalarına ve düşünmeyi yaşam biçimi hâline getirmesine bağlıdır.

Sanatsal çalışmalara, özgün olmaları şartıyla destek veren Atatürk'ün anlayışına göre: “özlenen, hedeflenen çağdaş bir ülke olabilmek için sanattan yararlanmak kaçınılmazdı. Nitekim bu amaçlarla desteklenen “Ateşten Gömlek” filminde bir Türk kadını olan Bedia Muvahhit, Gazi Mustafa Kemal'in izniyle rol almıştır. Tiyatro, sinema, mûsikî gibi sahne sanatlarında o zamana dek gayrimüslim oyuncular yer almasına rağmen artık Müslüman bir kadın da rol alabilmiştir. Bunun gibi 1 Eylül 1924'de Ankara'da açılan Mûsikî Muallim Mektebi'nde; Cumhuriyet kuşaklarına, Çoksesli Batı Mûsikîsi'ni öğretecek öğretmenlerin yetişmesi hedefine yönelik olarak öğrenim ve eğitime başlanmıştır. İstanbul'da ise Darû'l Elhân, Batı Mûsikîsi ve Türk Mûsikîsi alanında verdiği eğitimi sürdürmüştür. 1926 yılına geldiğinde Alaturka Mûsikî, eğitim-öğretim alanından resmî olarak kaldırılmış, 1927'de Çoksesli Batı Mûsikîsi üzerinde durulmuştur” [3].

Bu gibi sanatsal gelişim faaliyetlerine hızla devam edildi. Devletçe belirlenen müzik politikasının uygulamaları 1934'de ilk 10 yılını doldurmuştu. Gelineen seviyeyi belirlemek amacıyla Atatürk'ün uygun gördüğü sözler üzerine 3 opera yazıldı. Oper-

aların ilki Türk ve İranlılar’ın kardeşliklerini simgeleyen “Özsoy” operası 1934 Haziranı’nda, Atatürk ve İran Şâhı Rızâ Pehlevî’nin huzurunda, Ankara Halkevi’nde oynandı. (...) Özsoy’dan sonra “Bayönder” adlı ikinci operanın başlangıç bölümü ve “Taşbebek” adlı üçüncü opera 27 Aralık 1934’de oynandı. (...) Atatürk, müzik politikası anlayışının geldiği son noktayı belirtmesi açısından, halka açık bir konserde, geleneksel Türk Mûsikîsi şarkıcısını çiçek göndererek kutladı. 1938 Ocak ayında Ulus’da yayınlanan yazısında “eski mûsikîmiz” ve “Klasik Osmanlı Mûsikîsi” terimlerini kullandığı gibi, bu mûsikîyi geliştirerek çok sesli müziğe ulaşmayı tasarlayan çabalara karşı olmadığını da bildirdi [8, s. 490-491].

Bu gayret ve girişimler de Avrupa’nın kültürel olgunluğuna yetişme amacının yanı sıra “ilim Çin’de de olsa alınız” düstûrunu takip eden bir anlayışın gelişime yönelik adımlarını gösterir.

Türk Beşleri adıyla anılan beş büyük müzik adamını yurtdışı tahsiline göndermek, mûsikîmizin - çok sesli olması arzusu değil- belli bir çağdaş teknikle veya düzenlemeyle yeni çağın kabul edeceği bir nitelik kazanması amacını taşımaktaydı.

Öyle ki mûsikîmizde batılılaşma; batının tekniği, mûsikî tür ve özellikleri, prodüsi, polifonisinden yararlanma girişimleri çok eski tarihlere kadar uzanırken resmî ve kurumsal anlamda II. Mahmud döneminde Mızıkâ-i Hümâyûn’un getirilmesine (1826) dayanır. Esâsen bu dönemden Cumhuriyet’e uzanan süreçte Türk Mûsikîsi ağırlığını kaybetmiş, batı tekniği araç olmaktan çıkıp amaç merhalesine gelmiştir. İşte bu noktada Mustafa Kemal Atatürk’ün yaptığı; bu kültürel sapmayı ve bilinçsiz gidişâtı belli bir esâsa dayandırarak mûsikîmize millî ve resmî bir hüviyet kazandırmaktı.

1928’de Atatürk, halkı canlandırdı ve onların coşkusunu dürttü. Bazı hükümet dairelerine ve ülkenin rûhî merkezlerinin mûsikî problemlerini daha akıllıca ele alıp işleme işaretini, başka bir deyimle mûsikîde reform şuurunu Mustafa Kemal Atatürk verdi. Ülkemizde bir miktar kabiliyetli Türk genci, devlet bursu ile dış ülkelerde mûsikî tahsili yapmaya ve çeşitli mûsikî âletlerini kullanmak için gönderildi. (...) Böylece Cumhuriyet’in yeni mûsikî anlayışı, Türk Mûsikîsi’nden alınan motifleri içeren Batı tekniği ile takviye edilen dinamik ve neşe ifâde eden yeni bir tür mûsikîydi [7, s. 288].

Mustafa Kemal Atatürk’ün gâyesi; Azerbaycan’da Üzeyir Hacıbeyli’nin lâyıkıyla başardığı gibi Türk ezgi ve motiflerini senfonik bir düzenle evrensel mûsikî duyumuna uygun hâle getirmek, zenginleştirmek ve bir başka ifâdeyle mûsikîmizin imkân ve kabiliyetlerini artırmaktı. Zira ancak bu yolla mûsikîmizin hususiyetleri güncelliğini koruyacak ve mûsikîmiz niteliğini gitgide yitirmeyecekti.

Atatürk’ün yanındaki kültür adamlarından Yunus Nâdî, bu gâyeyi şu ifâdelerle anlatmıştır: “Beethoven’in senfonisi yanında Türk sanatkârlarının eserleri ve halk şarkıları da dinletilmeli, herşeyden evvel millî zevki korumak şarttır. Esâsen mevcut olan millî his, garp tekniğiyle kuvvetlendiği zamandır ki Türk Mûsikîsi herkese hitap edebilen bir sanat olacaktır” [4].

Netice itibarıyla Atatürk'ün erken vefâtı ve bu kültürel emelinin tam anlamıyla tamamlanamamış olmasıyla; Türkiye'deki geleneksel veya popüler mûsikî nitelikçe bayağı bir hâl-i hitâma varmıştır.

Bir Mûsikî Dinleyicisi Olarak Mustafa Kemal Atatürk

Her fırsatta yurdun çeşitli yerlerine giderek halkla iç içe olup memleket ihtiyaçlarını tespit etme gayretinde olan Mustafa Kemal Atatürk ve ekibi, gittiği yerlerde Anadolu insanının büyük sevgisini görmüş, törenlerle karşılanmışlardı. Bu törenlerde düzenlenen yöreye özgü mûsikî tertipleri yanında Atatürk'ün çok sevdiği bilinen Türk Sanat Mûsikîsi de elden geldiğince icrâ edilmeye çalışılırdı. Birçok zaman Atatürk, bu icrâlar için gerek takdîr olur gerekse menfî fakat yapıcı eleştirilerde bulunurdu.

Atatürk, nitelikli olan her tür müziği önemser ve dinlerdi. Türk Sanat Müziği'ni ve özellikle bazı eserleri beğenip dinlediği bilinir. “Cânâ rakîbi hândân edersin”, “Mânî oluyor hâlimi takrire hicâbım”, “Vardar Ovası” vb. gibi Rumeli Türkleri'ni ve Yemen Türküsü gibi Anadolu halkının acılarını ve çilelerini anlatan eserleri bilhassa dinler ve icrâ ettirirdi [2, s. 386].

1937 yılında Atatürk'ün Trabzon'a ziyaretlerinde bir akşam faslı tertip edilmiştir.

İstanbul'dan gelen müzik topluluğunu gereksiz bularak geri göndermiş ve Trabzonlu mûsikîşinâsları dinlemeyi tercih etmiştir. Burada Necmiâtî Spor Kulübü'nün müzik ekibinden Hânende Rıza Hançer, Tanbûrî Hâfız Osman, Takunyacı Salih (Keman) gibi birkaç Trabzonlu, Atatürk'ün huzurunda fasıl yapmışlardır. Burada bazı şarkılara Atatürk de iştirâk etmiş ve icrâcılar, Atatürk'ün iltifatlarını almışlardır [1, s. 30].

1930'da Atatürk Trabzon'a geldiğinde, bugün Atatürk Köşkü adı verilen konuta Trabzonlular'dan müteşekkil bir ekip çağırılmıştı. Ancak ekibin tümü sazlarında ehil değillerdi. Tanbur çalması için bir bağlamacı bulunmuş, kemânî olarak iştirâk eden kişi de vasat düzeydeydi. Akşam belirlenen saatte fasıla başlandıktan bir müddet sonra Atatürk icrânun durdurulmasını istemiş ve “bu nasıl yay çekiş, bu nasıl mızrap tutuş” şeklinde mûsikî ekibini azarlamıştı. Fakat bir gün sonra ekip üyelerinden birisi Atatürk'ün huzurunda iken Atatürk, bu kişiye mûsikînin önemine ve icrânın nasıl olması gerektiğine ilişkin tavsiyelerde bulunmuştur.

Mustafa Kemal Atatürk'ün Halk Mûsikîsi ve Türk Halk Oyunları'na verdiği önem ve bunlar üzerindeki bilgi ve kabiliyeti de dikkate şâyândır. 1934'de Trabzon'u ziyaretlerinde Bayburt Yöresi'nden gelen bir halk oyunu ekibinin “Mehmet Turan Barı” adlı oyunu dikkatini celb etmiş ve oyunun daha modern bir hâl alabileceğini belirterek bir figür önermiştir. Bugün bu figüre “Ata Figürü” adı verilmektedir [6].

Buna benzer sayısız örnekten birisi de şöyledir: Bir toplantı sırasında Mustafa Kemal Atatürk, icrâ edilen bir şarkıyı ilk defa duyduğu hâlde eserin Selahattin Pınar'a âit olduğunu anlamıştır [2, s. 661].

Yine böyle bir mecliste bir Klâsik Türk Mûsikîsi eserinin güfte-beste münasebetine dâir değerlendirmelerini ifâde etmesi de onun, Mûsikî Edebiyatı alanındaki bilgisini göstermektedir [5].

Atatürk, Harf İnkılâbı sırasında yeni harfleri daha kolay benimsetmek için bir alfabe marşı bestelemiş ve icrâsı için Riyâset-i Cumhur bando şefini huzuruna çağırmişti. Çok iyi nota bilmesine rağmen yeniden değerlendirilebilmesi için bando şefinin kendince notaya almasını istemişti. Çünkü Atatürk, nota kompozisyonunun müzisyene göre değişkenlik gösterebileceğini biliyordu. Atatürk, alfabe marşının bestesi üzerinde durdu ve armonisini kısmen hazırladı. Sabahleyin törende bulunan bando ekibi marşı icrâ etti. Ancak Atatürk, bestelediği bu marşı kompozisyon bakımından tatmin edici bulmadığını ifâde etti [2, s. 22-24].

Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ün gösterişe asla metelik vermeden özgün ve samîmî olan hususiyetlerle bir şeyin özüne ulaşılabilceğini vurguladığını bu gibi birçok yerde görmek mümkündür.

Sonuç

Mustafa Kemal Atatürk’ün mûsikî mâlûmâtını ifâde eden bilgi, görgüsü; onun yüksek dehâsi yanında kültürünü de ortaya koymaktadır. Sanat ve edebiyat alanındaki bu mâlûmâtı; onun devlet yönetiminde de şüphesiz büyük faydalar sağlamıştır. Gerek muhtelif toplantılarda tango, vals gibi modern danslar yapabilmesi gerekse Zeybek gibi özel bir duruş isteyen halk oyununu ustalıkla icrâ edebilmesi ve hatta Bar türündeki bir halk oyununa özgün bir figür ekleyebilmesi; onun yüksek görgü ve kabiliyetinin açık göstergesidir [2, s. 428].

Atatürk’ün, Klâsik Türk Mûsikîsi’nin en kıymetli eserlerini, usta sanatkârlara her fırsatta tekrar tekrar icrâ ettirmek üzere ricâda bulunması da onun mûsikîden aldığı zevk ve ilhâmı ifâde eder.

Yabancı ülkelerden uzmanlar getirerek mûsikîmizin inkişâfı yönünde çalışmalar yaptırması yanında medenî mûsikînin esaslarını öğrenmek ve ülkemize faydalı olmak üzere yurtdışına birçok öğrenciyi göndermeyi devlet politikası hâline getirmesiyle mûsikîdeki amacının da inkılâp ve çağdaşlaşmak olduğunu göstermiştir.

Netice itibarıyla Mustafa Kemal Atatürk’ün, diğer ilmî sahalara olduğu gibi mûsikîye ve sanatkârlığa da büyük önem vermiş, bu mefhumları her fırsatta yüceltmiş, bu yönde çağdaşlaşma amacına yönelik resmî atılımlar yapmış, mûsikîde derin mâlûmâta ve ufka hâiz emsâlsiz kıymette bir şahsiyet olduğunu birçok hâtîrât ve tarihi bulgudan açıkça idrâk etmek mümkündür.

KAYNAKÇA:

1. Akat, Abdullah (2012), *Trabzon ve Çevresinde Klâsik Türk Müziği’nin Tarihsel Gelişimi*, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, C.5, sy. 23, s. 27-32
2. Banoğlu, Niyâzî Ahmed (1967), *Nükte ve Fıkralarla Atatürk*, Garanti Matbaası, İstanbul
3. Duygulu, Melih, Ünlü, Cemal, *Son Yüzyılda Türkiye’nin Müzik Hayatı*, www.turkishmusicportal.org, Erişim Tarihi: 23.09.2018

4. Nâdî, Yunus (1932), *Cumhuriyet Gazetesi*, sy. 3060
5. Okur, Hâfız Yaşar (1993, Haz. Halil Erdoğan Cengiz), *Yaşanmış Olaylarla Atatürk ve Müzik*, Müzik Ansiklopedisi Yayınları, Ankara
6. Yönetken, Halil Bedii (2006), *Derleme Notları*, Sun Yayınevi, Ankara
7. Özgiray, Ahmed (1995), *Atatürk ve Müsiki*, AÜ Türk İnkılâb Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, C. 4, sy. 15, s. 279-289
8. Uslu, Recep (2006), *Türk Kültür Atlası*, “Cumhuriyet Dönemi Batı Müziği”, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı, İstanbul

Mehmet S. Halim GENÇOĞLU

Kafkas Üniversitesi Devlet Konservatuvarı
Öğretim Görevlisi (KARS-Türkiye),
mshgencoglu@gmail.com

Aşkın ÇELİK

Kafkas Üniversitesi Devlet Konservatuvarı
Öğretim Üyesi (KARS-Türkiye),
a.celik36@hotmail.com

THE MUSIC KNOWLEDGE OF GHAZI MUSTAFA KEMAL ATATURK

Summary: It is difficult to reach the information on various aspects of historical figures and to base this information on. The fact that the nature of the resources is often composed of personal ideas, the resource limitations, and the necessity of ensuring the accuracy of these resources reveal the difficulty.

Ghazi Mustafa Kemal Atatürk is the main actor in the history of the Republic of Turkey was also a skillful and cultured person in the field of music as well as dominates the many scientific field.

This work was prepared to reveal Mustafa Kemal Atatürk's musical knowledge, that is, his knowledge and culture.

In the study, documents and works related to the period and the subject were scanned and they were included in the study after being verified by systematically analyzing and comparing.

Therefore, in this study was used resource screening, analysis and comparison method, Mustafa Kemal Atatürk from the universe of historical figures was chosen as the sample and his musical aspect was emphasized.

This work is important in terms of revealing with relatively concrete information the musical knowledge of Gâzî Mustafa Kemal who has not been given enough satisfactory information on his music aspect.

Key words: *Mustafa Kemal Atatürk and Music, Atatürk and Culture, Music and Culture*

Rəyçi: filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Fəxrəddin Baxşəliyev